

CHARLES HOMER HASKINS

1870 yılında dünyaya gelen Charles Homer Haskins Amerika'nın en saygın Orta çağ tarihçilerinden birisidir. Henüz yirmili yaşlarında profesör olan Haskins, uzun yıllar boyunca Wisconsin ve Harvard Üniversitelerinde Avrupa Tarihi ve Orta çağ üzerine dersler vermiştir. Etkisi bugün dahi devam eden Haskins ekolüne mensup çok sayıda tarihçinin yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Latince ve Yunanca ile uzmanlık derecesinde iştigal eden Haskins'in esas ilgi alanlarını Orta çağ'da hayat, Orta çağ kurumları ve tarihsel süreklilik gibi konular oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'a uzun yıllar danışmanlık yapması Amerikan kurumlarının oluşumunda etkili olmasına yol açmıştır. 1937'de hayatını kaybeden Haskins'in en önemli eserleri arasında şunlar gösterilebilir: *The Rise of Universities (Üniversitenin Yükselişi)*, *The Renaissance of the Twelfth Century (On İkinci Yüzyıl Rönesansı)* ve *The Normans in European History*.

MURAT ULUSOY

1979 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Murat Ulusoy üniversite eğitimini Doğu Üniversitesi İngilizce İşletme bölümünde tamamlamıştır. İhracat-ithalat ve operasyon yönetimi gibi işlerde çalışmıştır. Halen, uluslararası bir firmada üst düzey proje yöneticisi olarak çalışmakta ve zaman zaman çeviri projeleri ile iştigal etmektedir.

Charles Homer Haskins

ÜNİVERSİTENİN YÜKSELİŞİ

ORTA ÇAĞ'DA KURUMLAR, PROFESÖRLER VE ÖĞRENCİLER

Çeviri: Murat Ulusoy

Üniversitenin Yükselişi

 KUTADGU / KÖK - MEDENİYET - KURUM 1

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

Üniversitenin Yükselişi

The Rise of Universities, Henry Bolt and Company, New York, 1923.

ISBN | 978-605-71981-0-5

Kutadgu Yayınları'nın 2. eseridir.

Charles Homer Haskins tarafından kaleme alındı.
Çevirisi **Murat Ulusoy** tarafından yapıldı.
Metnin editörlüğünü **Mehmet Feyzi Çetinkaya** ve **Mahmut Toptaş** üstlendi.
Sevda Gün son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak **Alaaddin Şahin** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj **Muhammed Yasin Can** tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

1. Baskı, 1. Edisyon, Kasım 2022, İstanbul
© Eserin tercümeden doğan yayın hakları Kutadgu Yayınları'na aittir.
Yapım, Publishing and Media (P&M)
Baskı, Meteksan Matbaacılık (Mat. Ser. Nu: 46519)

 KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

I İLK ÜNİVERSİTELER	9
II ORTA ÇAĞ'DA PROFESÖR	29
III ORTA ÇAĞ'DA ÖĞRENCİ	53
IV BİBLİYOGRAFİK NOT	81

İLK ÜNİVERSİTELER

I

Üniversiteler de aynı katedraller ve parlamentolar gibi Orta Çağ'ın bir ürünüdür. Kulağa her ne kadar tuhaf gelse de Yunanlılar ve Romalılar, üniversite kelimesinin son yedi ya da sekiz yüzyıldır karşıladığı anlamda üniversitelere sahip değillerdi. Yükseköğrenim görüyorlardı; fakat bu öğrenime biçtikleri anlam şimdiki ile eş anlamlı değildi. Hukuk, retorik ve felsefe alanında verilen eğitimlerin çoğunu bugün dahi gölgede bırakmak zor olsa da bütün bunlar daimî öğrenim kurumları çevresinde teşekkül edilmemişlerdi. Sokrates gibi büyük bir hoca bile kimseye diploma vermedi; şayet günümüzden bir öğrenci üç ay boyunca dizinin dibinde tahsil görecekti olsaydı mutlaka bunu ispat edecek elle tutulur somut bir sertifika talep ederdi -laf bundan açılmışken verdiğimiz örnek Sokratik bir diyalog için şüphesiz mükemmel bir konu teşkil edecektir-. Örgün eğitimin en aşına olduğumuz özelliklerinden olan fakülteler, yüksekokullar, eğitim kursları, sınavlar, diploma törenleri ve akademik unvanlar gibi öğrenime dair çeşitli unsurlar tarafından temsil edilen akademik süreçler, dünyada ancak on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Tüm bu hususlarda Atina ve İskenderiye'nin değil, Paris ve Bolonya'nın mirasçıları ve halefleriyiz.

Elbette bu ilk üniversiteler ile günümüzün üniversiteleri arasındaki tezat oldukça geniş ve çarpıcıdır. Ortaya çıktığı dönem boyunca Orta Çağ üniversitelerinin kütüphaneleri, laboratuvarları, müzeleri yahut kendilerine ait bir gelirleri ve hatta binaları yoktu; bu demektir ki o zamanın şartlarıyla Carnegie Vakfı'nın mevcut gerekliliklerini yerine getirmeleri mümkün değildi! En yeni Amerikan üniversitelerinden birine ait olan tarihi bir metinde yer alan ve farkında olmadan yerel zihniyetin izlerini de taşıyan bir ifadede geçtiği üzere

“Şu anki üniversitelerde ya da bizde var olan materyal/maddi varlıkların hiç biri bu ilk üniversitelerde bulunmazdı.” Orta Çağ üniversitesi, Pasquier’in o güzel ifadesiyle, “İnsanlardan inşa edilmiştir” (Batie en hommes). Bu üniversiteler ne bir katalog yayınladılar ne de bir mütevelli heyetine sahiplerdi; hatta üniversitenin kendisinin temelde bir öğrenci topluluğu olduğu gerçeğini göz ardı edersek hiçbir öğrenci topluluğuna sahip değildiler. Böyle olunca okul dergileri, tiyatro kulübü, atletizm faaliyeti kabilinden Amerikan okullarındaki esas durgunluğun başlıca mazereti olan “okul harici faaliyetler”den hiçbiri geçmişte mevcut değildi.

Hal böyleyken, bu farklılıklar ne kadar büyük olursa olsun, yirminci yüzyılın üniversitesinin Orta Çağ Paris ve Bolonya’sının soyundan geldiği gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bir metafor yordamıyla tarif edecek olursak, onlar bizim yontulduğumuz kaya, içine kazındığımız kuyudur. Çünkü temel organizasyon aynı kalmış, tarihi süreklilik ise kesintiye uğramamıştır. Orta Çağ üniversiteleri, en yeni ve en eski tüm yüksek öğrenim kurumlarımıza kök salan ve tüm üniversite ve yükseköğretim kurumlarının bilmesi ve değer vermesi gereken, modern dünyanın ortak üniversite geleneğini meydana getirdiler. Bu ilk üniversitelerin ortaya çıkışları ve doğal nitelikleri bu kitaptaki üç ana başlığın çıkış noktasını oluşturuyor. İlkinde üniversite kurumlarına, sonra üniversite eğitimine, son olarak ise üniversite öğrencilerinin hayatına değineceğiz.

Üniversitelerin erken dönem tarihi son zamanlarda tarihçilerin ciddi manada ilgisini çekmeye başladı ve Orta Çağ’ın öğrenim kurumları, uzun süredir karanlıkta kalmalarına neden olan hayali ve efsanevi alandan nihayet çıkarıldı. Artık biliyoruz ki Oxford Üniversitesi’nin kurulması Milenyal düşüncenin Kral Alfred’e atfedebileceği pek çok faziletten biri değildir; Bologna’nın tarihi İmparator Theodosius’a dayanmaz ve aynı şekilde Paris Üniversitesi Charlemagne zamanında ya da ondan sonraki dört yüzyıl boyunca var olmamıştır.

Modern dünya için pek çok şeyin belli bir kurucusu olmadığı yahut keskin bir kuruluş tarihine sahip olmadığı bunun yerine sessizce ve net bir tarihi kayıt olmadan yalnızca “oluştukları” fikrini anlamak zor görünmektedir. Bununla birlikte, Henry Denifle ve Hastings Rashdall’ın tüm incelemelerine ve yerel araştırmacılara rağmen, en eski üniversitelerin kuruluşlarındaki belirsizlikler ve yaygın tereddütler nedeniyle üniversitelerin tarihyazımında kendimizi çok genel ifadelerle yetinmek zorunda bırakıyoruz.

Üniversitelerin yükselişine öğrenimdeki büyük “yeniden canlanma” vesile olmuştu; fakat bu terimin genellikle kullanıldığı on dördüncü ve on beşinci yüzyıllardaki uyanış değil, daha eski ve kendince oldukça önemli olsa da daha az bilinen, tarihçilerin şimdilerde “on ikinci yüzyıl rönesansı” olarak adlandırdığı canlanmaydı. Bilgi alışverişi, Erken Orta Çağ’ın yedi liberal sanatıyla sınırlı olduğu sürece, üniversiteler var olamazdı çünkü akademik müfredatı meydana getiren dil bilgisi, retorik, mantık, aritmetik, astronomi, geometri ve müziğin sabit sığ kavramlarının ötesinde öğretecek bir şey yoktu. Bununla birlikte, 12. yüzyıl boyunca kısmen İtalya ve Sicilya vasıtasıyla, ancak esas olarak İspanya’nın Arap bilgileri aracılığıyla Batı Avrupa’ya büyük bir yeni bilgi akışı gerçekleşti ve bu sayede Aristoteles, Öklid, Batlamyus ve sair Yunan bilgilerin çalışmalarının yanında aritmetik ve Karanlık Çağlar boyunca kuytuda kalmış Roma hukuku metinleri kuzeyin yükselen bilgi merkezlerine aktarıldı. Avrupa artık üçgen ve dairenin temel önermeleri gibi temel geometriye ek olarak günümüzde de ilkokullarda ve yüksekokullarda kullanılan düzlem ve uzay geometrisi kitaplarına sahip oldu. Basit bir dört işlem problemini çözmenin dahi ne kadar eziyetli olduğunun herhangi biri tarafından rahatlıkla fark edilebileceği Romen rakamlarını kullanmak yerine Arap rakamlarıyla kolayca çalışmak mümkün hale geldi. Boethius’un yerine “bilenlerin efendisi” sıfatına layık görülen Aristoteles,

Avrupa'nın mantıkta, metafizikte ve etik alanında baş mualimi oldu. İnsanlar nihayet hukuk ve tıpta bu kadim bilgilerin kemaline eriştiler. Bu yeni bilgi, katedral ve manastır okullarının sınırlarını aştı ve eğitimsel meslekleri ortaya çıkardı; Chaucer'ın "Oxford Katibi" gibi "memnuniyetle öğrenecek ve öğretecek" hevesli gençler, dar denizleri ve sarp dağları aşarak Paris ve Bolonya'da bize üniversite kurumunun ilk ve en iyi tanımını armağan ettiler: "Alimler ve hocalar topluluğu."

Salerno Tıp Üniversitesi, 12. yüzyıla ilişkin bu genel ifadenin kısmi bir istisnası olarak sivrilmektedir. Burada, Napoli'nin güneyine bir günlük yolculuk mesafesinde bulunan, önce Lombard ve daha sonra Norman olarak isimlendirilen topraklarda, Doğu Yunan ile yakın temasta olan ve on birinci yüzyılın ortaları kadar erken bir tarihten beri varlığını sürdüren bir tıp okulu vardı, keza muhtemelen bundan sonra gelen iki yüz sene boyunca da Avrupa'nın en ünlü tıp merkezi vasfını korudu. "Hipokrat'ın şehri" olan Salerno'da antik Yunanlıların tıbbi metinleri özellikle anatomi ve cerrahi branşlarında yeniden açıklanmış ve hatta geliştirilmiştir, bunun yanında okulun kendi öğretileri o dönemde popülerliğini henüz kaybetmemiş olan "Akşam yemeğinden sonra bir kilometre yürüyün." gibi özlü sağlık ilkelerine sıkışıp kalmıştır. Salerno'nun akademik organizasyonu hakkında 1231 öncesine ait hiçbir bilginiz yok; bu tarihe geldiğimizde ise II. Frederick tarafından yapılan tek tipleştirici düzenlemelerle Salerno çoktan daha kuzeydeki yeni üniversitelerin berisinde kalmıştı. Bu yüzdendir ki tıp tarihinde önemli olsa da üniversite kurumlarının gelişimi üzerinde hiçbir etkisi olmadı.

Zaman olarak Salerno Üniversitesi daha eski olsa bile Bolonya Üniversitesi'nin yükseköğretimin gelişiminde çok daha büyük bir paya sahip olduğunu yadsıyamayız. Ve Salerno sadece bir tıp okulu olarak bilinirken Bolonya çok yönlü bir kurumdu; ancak en çok da Roma hukukunun canlanışının

merkezi olması bakımından dikkate değerd. Genel kanının aksine, batıda Roma hukuku Orta Çağ'ın başlarında aniden kaybolmadı; ancak Cermen istilalarının bir sonucu olarak etkisini büyük ölçüde yitirdi. Zaman geçtikçe Justinianus'un büyük yasa kitapları aracılığıyla değil; fakat daha ince ve daha manasız hale gelen kitapçık ve ders risaleleriyle bilinirliğini sürdüren Roma hukuku, Cermen yasalarıyla yan yana bir şekilde Roma nüfusunun geleneksel hukuku olarak varlığını muhafaza etti. Corpus Iuris Civilis'in en önemli bölümü olan Digesta, 603 ile 1076 yılları arasında neredeyse ortadan kalkmış geriye sadece iki nüshası kalmıştı. Maitland'ın tabiriyle "Hayatını zor kurtarmıştı." Hukuksal eğitim, hiç değilse bir uygulamalı retorik biçimi sıfatıyla yalnızca belgelerin hazırlanmasına yarayan bir çıraklık şeklinde devam etti. Ardından, on birinci yüzyılın sonlarına doğru ticaret ve şehir hayatının yeniden canlanmasıyla yakından alakalı olarak, gelecek yüzyılın rönesansının sinyallerini veren bir hukuk uyanışı meydana geldi. Bu uyanışın izleri İtalya'daki birçok noktada birden takip edilebilmektedir. Belki ilk olarak Bolonya'da değil ama o zamanda bile şehir Kuzey İtalya'daki başlıca iletişim yollarının buluşma noktası yapan coğrafi nedenlerden dolayı kısa sürede merkez niteliği kazandığını görüyoruz. 1100 tarihinden bir süre önce "Bolonya'nın parlak ve nur saçan ışığı" namı verilen Pepo adında bir profesörün adını duyuyoruz; 1119'da ise Bononia docta deyiimiyle karşılaşıyoruz. Paris'te olduğu gibi Bolonya'da da üniversitenin gelişiminin baş rolünde büyük bir öğretmen bulunur. Bolonya'ya asıl itibarını kazandıran öğretmen, Orta Çağ'daki birçok büyük hukuk profesörünün belki de en ünlüsü olan Irenius'du. Yazdığı ve öğrettiği şeyler bilim adamları arasında halen ihtilaflara mahal verse de Roma hukukunu retorikten tamamen ve nihai olarak ayırmakla eski yüzyıllardaki cılız özetlerin aksine onu mesleki bir çalışma konusu olarak sağlam bir zemine oturtarak hukuk metinlerinin açıklanma yöntemini Corpus Iuris'in kapsamlı bir şekilde